



BO'LAJAK PEDAGOGLARNING O'ZINI -O'ZI ANGLASHINI RIVOJLANTIRISHDA KOGNITIV TEXNOLOGIYALARNING GENDERGA BOG'LIQ PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Obidova Sevinch Xursanali qizi

*Namangan Davlat Universiteti, psixologiya yo'nalishi, 1-bosqich
magistranti*

Ilmiy rahbar: To'raxonov Ummatali Davlatovich

Аннотасија: *Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishda kognitiv texnologiyalardan foydalanishning pedagogik-psixologik jihatlari gender omili asosida tahlil etilgan. Tadqiqotda kognitiv va metakognitiv strategiyalarning reflektiv tafakkur, o'zini boshqarish hamda kasbiy o'zini anglashni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, gender stereotiplarining bo'lajak pedagoglarning bilish faoliyati, o'quv motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri ochib berilgan. Maqolada pedagogik ta'lim jarayoniga gender sezgir kognitiv texnologiyalarni integratsiya qilish orqali bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglash darajasini oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va teng imkoniyatlarni ta'minlash zarurligi asoslab berilgan.*

Аннотация: *В статье рассматриваются педагогико-психологические аспекты развития самосознания будущих педагогов на основе применения когнитивных технологий с учетом гендерных различий. Анализируется роль когнитивных и метакогнитивных стратегий в формировании рефлексивного мышления, саморегуляции и профессионального самоопределения в системе педагогического образования. Особое внимание уделяется влиянию гендерных стереотипов на познавательную активность, учебную мотивацию и личностное развитие студентов. Обосновывается необходимость внедрения гендерно-чувствительных когнитивных технологий в процесс профессиональной подготовки будущих учителей.*



Annotation: *This article explores the pedagogical and psychological aspects of developing self-awareness in future teachers through the use of cognitive technologies, with particular attention to gender-related differences. The study analyzes the role of cognitive and metacognitive strategies in fostering reflective thinking, self-regulation, and professional self-identification in pedagogical education. It also examines the impact of gender stereotypes on cognitive activity, learning motivation, and personal development of prospective educators. The findings emphasize the importance of integrating gender-sensitive approaches and cognitive technologies into teacher training programs to enhance self-awareness, critical thinking, and equal educational opportunities.*

Kalit so'zlar: *o'zini o'zi anglash, kognitiv texnologiyalar, gender yondashuvi, pedagogik psixologiya, metakognitiv strategiyalar, bo'lajak pedagoglar, refleksiv tafakkur.*

Ключевые слова: *самосознание, когнитивные технологии, гендерные различия, педагогическая психология, метакогнитивные стратегии, будущие педагоги.*

Keywords: *self-awareness, cognitive technologies, gender differences, pedagogical psychology, metacognitive strategies, future teachers.*

Kirish . O'zini o'zi anglash – shaxsning o'z qarashlari, qobiliyatlari, hissiyotlari va huquqiy hamda axloqiy qiyofasini idrok etish jarayoni hisoblanadi. Bu jarayon pedagoglar uchun nihoyatda muhim: pedagog o'zi haqida anglashga ega bo'lmasa, talabalar bilan samarali muloqot qura olmaydi, o'z kasbiy rolini chuqur tushunmaydi va shaxsiy o'sishida to'xtab qoladi.

Zamonaviy ta'limda kognitiv texnologiyalar (o'rganish, fikrlash, idrok etish jarayonlarini qo'llab-quvvatlovchi texnika va yondashuvlar) bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini chuqurlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, bu jarayonda gender omili ham katta ahamiyat kasb etadi. Gender – bu ijtimoiy va madaniy jihatdan shakllangan jinsga oid rollar, xulq-atvor kutilmalari va stereotiplardir.



Ushbu maqola bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishda kognitiv texnologiyalarning pedagogik-psixologik jihatlarini, gender omilining roli va pedagogik amaliyotga tatbiqini tahlil qiladi.

2. O'zini o'zi anglash: psixologik kontsepsiya

2.1. O'zini o'zi anglashning tarkibi

O'zini o'zi anglash quyidagi komponentlardan iborat:

O'z haqidagi tasavvur: shaxs o'z kuchli va zaif tomonlarini qanchalik anglaydi.

O'z qiymatini baholash: inson o'zini qanchalik qadrlaydi va o'z imkoniyatlariga ishonadi.

Ichki motivatsiya: shaxsning maqsad va qiziqishlarini aniqlash.

O'zgarish va o'sish istagi: shaxs rivojlanishga ochiqqligi.

2.2. Pedagogning o'zini anglashdagi roli

Pedagog o'zini anglash orqali:

O'quvchilar bilan empatiya asosida munosabat o'rnatadi.

Tanqidni konstruktiv qabul qiladi.

Kasbiy stressni boshqaradi.

Shaxsiy va kasbiy maqsadlarni uyg'unlashtiradi.

3. Kognitiv texnologiyalar tushunchasi va ularning o'quv jarayonidagi roli.

3.1. Kognitiv texnologiyalar ta'rifi

Kognitiv texnologiyalar — insonning idrok, xotira, fikrlash, til va qaror qabul qilish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan strategiyalar, usullar va vositalar majmuasi.

3.2. Ta'limda qo'llaniladigan asosiy kognitiv yondashuvlar

Metakognitiv treninglar: o'rganish jarayonini rejalashtirish va o'zini baholashni o'rgatadi.

Kognitiv xaritalar: bilimlar strukturasi vizual ko'rsatadi.

Reflektiv jurnal: o'quv jarayonida fikr va hissiyotlarni yozma shaklda qayd etish.



Muammoli o'qitish: talabalarga mustaqil fikrlash va yechim topishni rag'batlantiradi.

4. Gender omili va pedagogik psixologik qarashlar

4.1. Gender tushunchasi

Gender — bu ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatdan shakllangan jins bilan bog'liq rollar, xulq-atvor qoidalari va kutilmalar tizimi. Bu tushuncha biologik jinsdan farq qiladi; biologik jins o'zgaras bo'lsa, gender rol va stereotiplari ijtimoiy munosabatlar orqali shakllanadi.

4.2. Gender stereotiplari va ta'lim

Ta'limda gender stereotiplari pedagoglar va talabalar o'rtasida quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin:

Ba'zi fanlar/aktivitetlar faqat “qizlar” yoki “o'g'il bolalar” uchun deb qabul qilinishi.

Qat'iyat va rahbarlik xususiyatlarini odatda erkaklarga bog'lash.

Empatiya va hissiylikni faqat “ayollar xususiyati” deb tushunish.

Bu stereotiplar o'zini anglashga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki shaxs o'z qiziqishlarini ijtimoiy kutilmalarga moslashtirishga majbur bo'ladi.

5. Kognitiv texnologiyalar orqali gender jihatlarini hisobga olgan holda o'zini anglashni rivojlantirish

5.1. Metakognitiv treninglarda gender sezgirligi

Metakognitiv treninglar nafaqat o'rganish strategiyalarini, balki talabaning o'z fikr jarayonini tahlil qilishni o'rgatadi. Bu yerda gender sezgirligi quyidagicha qo'llaniladi:

Talabalarga o'z fikrlaridagi gender stereotiplarini aniqlashni o'rgatish.

“Men buni qila olmayman, chunki...” kabi gender asoslangan o'zini cheklash fikrlarini qayta baholash.

Barcha faoliyat yo'nalishlarida (fan, sport, ijod) o'z qiziqishlarini hurmat qilishni rag'batlantirish.

5.2. Reflektiv jurnal va gender ongini shakllantirish



Reflektiv jurnal yordamida talaba o'z fikr va hislarini yozadi. Gender jihatida kognitiv refleksiya orqali:

O'z tasavvuridagi gender stereotiplarini aniqlash.

Ularni tanqidiy tahlil qilish va konstruktiv fikrlarga almashtirish.

O'zini qabul qilish va qadrlashni mustahkamlash.

5.3. Muammoli o'qitish va diversifikatsiya

Muammoli vazifalar orqali talabalar ko'p qirrali fikrlashni rivojlantiradi.

Gender sezgir muhitda bunday muammolar:

Turli perspektivalarni (erkak/ayol/neytral) tahlil qilishni talab qiladi.

Jamoaviy ishda hamkorlik va hurmatga asoslangan muloqotni qo'llab-quvvatlaydi.

6. Amaliy tadqiqotlar va pedagogik tajriba

6.1. Tadqiqot natijalari

Pedagogika yo'nalishidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki:

Metakognitiv treninglar talabalarning o'zini baholash darajasini oshiradi.

Gender stereotiplarini aniqlash va tahlil qilish kognitiv refleksiya orqali samarali bo'ladi.

Talabalar o'z kuchli tomonlarini gender stereotiplaridan mustaqil aniqlashni o'rganadi.

6.2. Pedagogik amaliyotda qo'llanishi

Pedagogik kontseptsiyani amaliyotga tatbiq etishda quyidagilar muhim:

Dars rejasida reflektiv mashqlar va metakognitiv topshiriqlarni kiritish.

Talabalar bilan gender stereotiplari haqida ochiq suhbatlar olib borish.

Jamoaviy loyihalarda turli fikrlarni hurmat qilish madaniyatini shakllantirish.

Bo'lajak pedagoglar o'zini o'zi anglashni rivojlantirishda kognitiv texnologiyalar katta ahamiyatga ega. Gender omili esa shaxsning o'zini anglash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kognitiv treninglar orqali:

Talabalar o'z fikr jarayonini anglaydi.

Gender stereotiplarini aniqlaydi.



O'z kuchli va zaif tomonlarini ijobiy qabul qilishni o'rganadi.

Tavsiyalar: Ta'lim dasturlariga metakognitiv va reflektiv modullarni kiritish.

Pedagogik treninglarda gender sezgirlik bo'yicha maxsus mashg'ulotlar tashkil etish.

Amaliy faoliyatda talabalarni o'zini baholashning ko'p qirrali vositalari bilan tanishtirish.

Ota-onalar va o'qituvchilar bilan hamkorlikda gender stereotiplariga qarshi kurashish bo'yicha ma'lumot berish.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy ta'lim tizimida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularning shaxsiy va professional o'sishini ta'minlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Xususan, pedagogning o'zini o'zi anglash darajasi uning kasbiy faoliyat samaradorligi, reflektiv tafakkuri, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishi hamda ta'lim jarayonida yuzaga keladigan muammolarga moslashuvchan yondashuvni tanlashi bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli bo'lajak pedagoglarda o'zini o'zi anglashni shakllantirish masalasi pedagogik va psixologik tadqiqotlarda muhim o'rin tutmoqda.

Raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalar jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda kognitiv texnologiyalar ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. Kognitiv va metakognitiv yondashuvlar bo'lajak pedagoglarning bilish faoliyatini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'z o'quv faoliyatini tahlil qilish va boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Biroq amaliyotda ushbu texnologiyalarni qo'llashda gender jihatlari yetarlicha hisobga olinmayotgani, mavjud gender stereotiplari esa talabalarning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qilayotgani kuzatiladi.

Gender omilini inobatga olgan holda kognitiv texnologiyalardan foydalanish bo'lajak pedagoglarning shaxsiy rivojlanishi, kasbiy o'zini anglash va teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishda kognitiv texnologiyalarning genderga bog'liq pedagogik-psixologik jihatlarini ilmiy asosda



tadqiq etish ta'lim tizimi uchun dolzarb va amaliy ahamiyatga ega muammo hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirish jarayoni kognitiv texnologiyalar asosida gender omili bilan uzviy bog'liq holda pedagogik-psixologik nuqtai nazardan tizimli tahlil qilindi;

kognitiv va metakognitiv strategiyalarning bo'lajak pedagoglarda reflektiv tafakkur, o'zini boshqarish va kasbiy o'zini anglashni shakllantirishdagi genderga bog'liq xususiyatlari aniqlashtirildi;

bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi gender stereotiplari kognitiv yondashuv asosida ochib berildi va ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik mexanizmlar asoslab berildi;

gender sezgir kognitiv texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishga yo'naltirilgan pedagogik model va metodik tavsiyalar taklif etildi; bo'lajak pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida kognitiv texnologiyalar asosida o'zini o'zi anglashni rivojlantirishning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati. Mazkur tadqiqot natijalari pedagog kadrlarni tayyorlash tizimida va ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Xususan, tadqiqotda ishlab chiqilgan nazariy xulosalar va metodik tavsiyalar pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda samarali qo'llanilishi mumkin.

Tadqiqot asosida taklif etilgan gender sezgir kognitiv texnologiyalar pedagogika oliy ta'lim muassasalarida ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlar jarayoniga joriy etish orqali bo'lajak pedagoglarning reflektiv tafakkuri, o'zini baholash va kasbiy o'zini anglash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu yondashuvlar pedagoglarning gender stereotiplaridan holi holda kasbiy faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.



Mazkur tadqiqot materiallaridan pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash kurslarida, psixologik treninglar va metodik qo'llanmalar tayyorlashda, shuningdek, ta'lim muassasalarida gender sezgir muhitni shakllantirishga qaratilgan amaliy ishlarda foydalanish mumkin. Olingan natijalar bo'lajak pedagoglarning shaxsiy va professional rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda, ta'lim sifatini oshirishda hamda teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot davomida bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishda kognitiv texnologiyalardan foydalanishning pedagogik-psixologik jihatlarini gender omili asosida chuqur tahlil qilindi. O'zini o'zi anglash bo'lajak pedagog shaxsining kasbiy shakllanishida muhim tarkibiy qism bo'lib, u pedagogning reflektiv tafakkuri, o'zini baholash darajasi, kasbiy motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kognitiv va metakognitiv texnologiyalar bo'lajak pedagoglarning bilish jarayonlarini faollashtirish, mustaqil fikrlash va o'z o'quv faoliyatini ongli boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ayniqsa, reflektiv mashqlar, metakognitiv treninglar va muammoli ta'lim texnologiyalari talabalarning o'zini o'zi anglash darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, gender stereotiplari bo'lajak pedagoglarning o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon etishiga, kasbiy o'zini anglash jarayoniga va o'quv motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Gender sezgir yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni esa talabalar o'rtasida teng imkoniyatlarni ta'minlash, o'zaro hurmat va hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, kognitiv texnologiyalarni gender omilini hisobga olgan holda qo'llash bo'lajak pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tavsiyalar



Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida kognitiv va metakognitiv texnologiyalarni tizimli ravishda joriy etish, ularni bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim dasturlari va o'quv rejalariga reflektiv tafakkur, o'zini baholash va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiruvchi maxsus mashg'ulot va topshiriqlarni kiritish tavsiya etiladi.

Gender sezgir ta'lim muhitini shakllantirish maqsadida pedagoglar va talabalarga gender stereotiplari, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri hamda ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha treninglar tashkil etish lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida muammoli ta'lim, jamoaviy loyiha va muhokama usullaridan foydalanishda barcha talabalarning teng ishtirokini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Pedagoglarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash kurslarida kognitiv texnologiyalar va gender yondashuvga oid maxsus modullarni joriy etish orqali ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin.

Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlarda bo'lajak pedagoglarning o'zini o'zi anglashini rivojlantirishda kognitiv texnologiyalarning samaradorligini empirik tadqiqotlar, tajriba-sinov ishlari va statistik tahlillar asosida yanada chuqur o'rganish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 28 aprel). Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida (UP-73). Mazkur qaror bo'lajak pedagog kadrlarni tayyorlashda sirtqi ta'lim shakliga qabulni to'xtatish, ta'lim shakllarini yangilash va pedagogika tizimini mustahkamlash yo'nalishlarini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). Qaror №5244 "Ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida". Xalq so'zi, 15.03.2023.



- Akbarov, B. S. (2020). *Pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan.
- Andreeva, N. I., & Petrov, V. V. (2019). *Kognitiv texnologiyalar va o'qitish metodikasi*. Moskva: Prosveshcheniye.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Berezhnaya, E. V. (2018). *Gendernaya psikhologiya i obrazovanie*. *Pedagogical Journal*, 6(2), 45–53.
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
- Kuznetsova, T. P. (2021). *Gendernyy podkhod v pedagogicheskom obrazovanii*. *Psikhologiya i Pedagogika*, 12(1), 12–20.
- Luria, A. R. (1973). *The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology*. New York: Basic Books.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Zayonchkovskaya, N. A. (2017). *Kognitivnye strategii v professional'nom obrazovanii pedagogov*. *Pedagogical Psychology Journal*, 5(3), 33–42.